

ارزیابی مؤلفه‌های مؤثر در طراحی مسیرهای گردشگری میراثی (موردپژوهی: محور تاریخی، فرهنگی و گردشگری جلفا)

مستوره‌سادات مسعودیان^۱، زهراسادات سعیده زرآبادی^۲

DOI:10.22034/jtd.2021.285382.2339

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۲/۱۹

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۹/۰۷

چکیده

امروزه اهمیت و نقش گردشگری به‌منزله یکی از منابع اصلی کسب درآمد و ایجاد اشتغال بر کسی پوشیده نیست و بسیاری از کشورها در سرتاسر جهان به این مهم پی برده‌اند. بارزترین ویژگی گردشگری عامل «حرکت» است. بنابراین، توجه به حرکت گردشگران در سطح شهر و مسیرهای حرکتی آن‌ها به‌منظور بازدید از جاذبه‌های شهر بسیار حائز اهمیت است. از آن‌جاکه بافت تاریخی و میراث فرهنگی شهر اصفهان مهم‌ترین ظرفیت در توسعه گردشگری این شهر است، پژوهش پیش‌رو با هدف ارتقای گردشگری میراثی در پی یافتن و اولویت‌بندی مؤلفه‌های مؤثر در طراحی مسیرهای گردشگری با جاذبه‌های میراثی است. روش این پژوهش، از حیث هدف، کاربردی و برحسب نوع اقدام محقق، تحلیلی است. در بیان مبانی نظری موضوع و ارائه مدل شبکه‌ای پژوهش، از مطالعات کتابخانه‌ای و برای جمع‌آوری داده‌ها با توجه به ماهیت پژوهش از مصاحبه و پرسش‌نامه استفاده شده و در انتها، به منظور اولویت‌بندی و ارزیابی مؤلفه‌های ارائه‌شده، روش فرایند تحلیل شبکه‌ای (ANP) به کار گرفته شده است. نتایج پژوهش حاکی از آن است که مؤلفه‌های توجه و تأکید بر جاذبه‌های میراثی و همین‌طور افزایش ایمنی و امنیت، توجه به ابعاد زیستی، نفوذپذیری و دسترسی مؤثرترین مؤلفه‌ها در طراحی محور جلفا با رویکرد گردشگری میراثی هستند و پس از آن به‌ترتیب بایستی خوانایی و مسیریابی، رعایت مقیاس انسانی، جذابیت بصری مسیر، تنوع و گوناگونی، انعطاف‌پذیری و حس تعلق به مکان در طراحی این مسیرها مدنظر قرار گیرند. توجه به این عوامل و افزایش کیفیت آن‌ها تأثیر بسزایی در ارتقای صنعت گردشگری در این محدوده خواهند داشت.^۲

واژه‌های کلیدی:

محور گردشگری جلفا، گردشگری میراثی، روش فرایند تحلیل شبکه‌ای (ANP)

مقدمه

را تقویت می‌کند (Duarte-Duarte et al., 2021: 1). اقتصاددانان، صنعت گردشگری را پس از صنعت نفت و خودروسازی سومین پدیده اقتصادی پویا و روبه‌رشد می‌دانند (پروین و همکاران، ۱۳۹۸: ۲۱۵). این صنعت یکی از بزرگ‌ترین و سریع‌ترین بخش‌های در حال رشد در اقتصاد جهان است که دستاوردهای اقتصادی آن نقشی اساسی در فعالیت‌های اقتصادی جهانی، اشتغال‌زایی، افزایش درآمد صادراتی و ارزش افزوده داخلی دارد (لاجوردی و همکاران، ۱۳۹۹: ۱).

گردشگری فعالیتی پیچیده و در حال گسترش است که نوش‌داری مؤثر برای رونق بخشیدن به وضعیت معیشت، اشتغال و فرهنگ کشورها (بهمنی و نمایان، ۱۳۹۹: ۱۵۸) و ابزاری برای افزایش رشد اقتصادی مناطق توسعه‌نیافته و بهبود استاندارد زندگی جوامع محلی محسوب می‌شود. علاوه بر این، گردشگری مزایای اجتماعی - فرهنگی متعددی دارد، آموزش را بهبود می‌بخشد و حفاظت از فرهنگ و میراث

۱. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد طراحی شهری، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

۲. دانشیار گروه شهرسازی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول). z.zarabadi@srbiau.ac.ir

۲. این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد مستوره‌سادات مسعودیان با عنوان «بازطراحی مسیرهای محدوده تاریخی منطقه پنج اصفهان با رویکرد گردشگری میراثی» است که با راهنمایی دکتر زهراسادات سعیده زرآبادی ارائه شده است.

گردش مالی سالانه حاصل از گردشگری داخلی و خارجی در برخی کشورها بالغ بر میلیاردها دلار است و، برای بسیاری از کشورهای جهان، این پدیده در قالب صنعت گردشگری به یکی از مهم‌ترین منابع کسب درآمد و بخش مهمی از اقتصاد تبدیل شده است (نوربخش و فرهادی، ۱۳۹۸: ۱۴۲). حوزه گردشگری در بین شهرها نقش بسیار مهمی در رونق و شکوفایی ایفا می‌کند. به اعتقاد محققان، امروزه بسیاری از برنامه‌ها و چشم‌اندازهای توسعه، در بخش گردشگری، در شهرها تدوین و سامان‌دهی می‌شوند (ملکی و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۸۲). همان‌گونه که بیان شد، فضای شهری، به‌منزله رکن اساسی رقابت‌پذیری شهرها، در جذب گردشگر و سرمایه با بهره‌گیری از نظام ارزشی کیفیت‌های محیطی، رنگ جذابیت و مطلوبیت به مکان می‌بخشد و شهر و مکان را به محیطی پذیرای دیدارگران، گردشگران و سرمایه تبدیل می‌کند. بنابراین، فضای شهری و کیفیت مکان یکی از متغیرهای اصلی در عصر رقابت بین شهرها و مکان‌ها به شمار می‌آید (محمدی و چنگلوایی، ۱۳۹۲: ۱۶). اولین و مهم‌ترین ویژگی گردشگری این است که برپایه عامل «حرکت» بنا شده است (حیدری و همکاران، ۱۳۹۲: ۲). در نتیجه، کیفیت مسیرهای حرکتی گردشگران در شهرها بسیار حائز اهمیت است. از سوی دیگر، در میان فضاهای شهری گوناگون، بافت تاریخی با میراث فرهنگی بیشترین پتانسیل را دارد و یکی از اولویت‌های بازدید گردشگران است که متأسفانه در برخی مناطق بدان بی‌توجهی شده یا آن‌گونه که شایسته است مورد توجه قرار نگرفته است. رونق صنعت گردشگری یکی از راه‌های حفظ و احیای این‌گونه بافت‌ها است؛ زیرا، با وجود پیشرفت فناوری و ساخت فضاهای شهری جدید، بافت‌های قدیمی و تاریخی همچنان از شاخصه‌های شهرها محسوب می‌شوند و اغلب، بیشترین گردشگری در این مناطق انجام می‌شود. بنابراین، تعریف و بازتعریف مسیرهای گردشگری عابر پیاده در این بافت‌ها می‌تواند جریان زندگی را در کالبد کهن ایجاد کند و از فرسودگی عینی و ذهنی بافت جلوگیری کند (Goodarzi et al., 2021: 1). همچنین، انتخاب و طراحی مسیرهای گردشگری با هدف تأمین نیازهای مربوط به مقوله گردشگری می‌تواند راهبردی مکمل برای طرح‌های گردشگری در شهرهای تاریخی گردشگرپذیر به شمار آید (حیدری و همکاران، ۱۳۹۲: ۲). براساس نتایج گزارش آخرین آمارگیری از گردشگران ملی که در بهار ۱۳۹۸ توسط مرکز آمار

ایران انجام شده، اصفهان جزء ده شهر اول مورد بازدید گردشگران با تعداد سفر بومی ۲۳۶۵۹۱۹ در فصل بهار بوده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۸: ۲۰). همین آمار نشان‌دهنده اهمیت ویژه این شهر در امر گردشگری است. در میان مناطق گوناگون شهر اصفهان، منطقه پنج، به دلیل پتانسیل‌های بالقوه، موقعیت خاص (قرارگیری در جنوب رودخانه زاینده‌رود) و وجود محلات تاریخی همچون جلفا با بناهای واجد ارزش تاریخی و معماری می‌تواند هر ساله سهم چشمگیری در جذب گردشگر داشته باشد.

جلفای اصفهان یکی از معروف‌ترین و زیباترین محله‌های شهری در ایران است. محله‌ای در جنوب شهر تاریخی اصفهان که بنای آن از زمان شاه‌عباس آغاز شده و در دوران سلطنت شاه‌عباس دوم بر وسعت آن افزوده شده است. محله ارمنی‌نشینی که بافت خانه‌های قدیمی آن بسیار زیبا و کلیساهای آن بسیار دیدنی است (سرور و همکاران، ۱۳۹۷: ۹۳). بنا بر آنچه گفته شد، این محلات از جنبه فرهنگی، مذهبی و تاریخی و همچنین موقعیت قرارگیری از سایر محلات متمایز هستند، ولیکن نتوانسته‌اند آن‌طور که شایسته است نقش خود را در جذب گردشگر ایفا کنند. اگرچه در حال حاضر محور گردشگری جلفا به‌مثابه یکی از محورهای گردشگری شهری برای این منطقه تعیین و طراحی شده، اما برخی مسیرهای واقع در این محور برای همه گردشگران شناخته‌شده نیستند یا جذابیت‌های لازم برای حضور آنان را ندارند. به همین دلیل، هدف این پژوهش دستیابی به مؤلفه‌های مؤثر در طراحی مسیرهای گردشگری و میزان تأثیر و اهمیت آن‌ها در توسعه گردشگری میراثی در محور جلفا است. در واقع، این پژوهش در پی پاسخ‌گویی به این سؤال است: «مؤلفه‌ها و مؤلفه‌های مناسب برای طراحی مسیرهای گردشگری میراثی جلفای اصفهان چیست و کدام‌یک از این مؤلفه‌ها بیشترین نقش را در ارتقای گردشگری در این مسیرها ایفا می‌کند؟» برای پاسخ‌گویی به این سؤال و دستیابی به هدف پژوهش، ابتدا مفاهیم مرتبط با گردشگری میراثی و مسیرهای گردشگری تبیین می‌شود. پس از آن، با توجه به مبانی نظری پژوهش، مؤلفه‌های مؤثر در طراحی مسیرهای گردشگری میراثی استخراج می‌شوند. سپس، این مؤلفه‌ها و همین‌طور مسیرهای موجود در محور گردشگری جلفا توسط روش فرایند تحلیل شبکه‌ای (ANP) ارزیابی و اولویت‌بندی می‌شوند.

پیشینه پژوهش

درخصوص مسیرهای گردشگری، پژوهش‌های متعددی انجام شده که برخی از آن‌ها درباره چگونگی انتخاب مسیرهای گردشگری است که دغدغه این پژوهش نیست و برخی دیگر به مؤلفه‌های طراحی و ارتقای کیفی این مسیرها اشاره می‌کنند که در ادامه، از میان پژوهش‌های داخلی و خارجی، مواردی که به موضوع پژوهش حاضر قرابت بیشتری دارند آمده است: مؤمنی و همکاران (۱۳۹۸) در پژوهشی توصیفی - تحلیلی با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای و پیمایش میدانی به جمع‌آوری اطلاعات پیرامون احیای بناهای تاریخی با رویکرد گردشگری برای ایجاد یک مسیر گردشگری در خیابان شریعتی همدان پرداخته و با استفاده از مدل برنامه‌ریزی استراتژیک (SWOT) آن را تحلیل کرده‌اند و پیشنهادهایی برای تبدیل خیابان مذکور به مسیر فرهنگی و تاریخی و افزایش کیفیت این مسیر ارائه داده‌اند. نتایج پژوهش بیانگر این است که حفظ و نگهداری ابنیه تاریخی ارزشمند امری ضروری است و توجه به میراث تاریخی و فرهنگی و صنعت گردشگری فرصتی برای توسعه و رشد کالبدی است. از رویکردهای مؤثر در زمینه حفاظت از این میراث، بازآفرینی شهری است که با حفظ ساختار کلی بافت تاریخی و حفظ ارزش‌های فرهنگی سبب توسعه صنعت گردشگری و کارآفرینی می‌شود. زال و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهشی توصیفی - هم‌بستگی به بررسی نقش بافت سنتی شهری در توسعه گردشگری میراث فرهنگی پرداخته‌اند و ۲۲ شاخص را در قالب مؤلفه ظرفیت‌های میراث فرهنگی و ۶ شاخص را در قالب مؤلفه گردشگری میراث فرهنگی مشخص کرده‌اند و با تنظیم پرسش‌نامه و تأیید روایی آن توسط کارشناسان، پس از جمع‌آوری ۳۶۰ پرسش‌نامه با استفاده از نرم‌افزار SPSS، داده‌ها را پردازش و برای تحلیل آن‌ها از توزیع فراوانی، میانگین و درصد برای توصیف و آزمون فریدمن و تی‌تک استفاده کرده‌اند. نتایج نشان می‌دهد که بناهای تاریخی دارای ظرفیت فراوان در توسعه گردشگری میراث هستند. اما، به دلیل عدم استفاده از ظرفیت‌های موجود، آمارها نشانگر فاصله میان ظرفیت‌ها و سطح توسعه‌یافتگی گردشگری است. بنابراین، مرمت و ورود بناهای ارزشمند تاریخی در چرخه گردشگری، بازگرداندن چهره سنتی بافت، نصب تابلوهای راهنما، بازبینی مسیرهای دسترسی، حل معضل ترافیکی و تغییر مکان ادارات دولتی از اقدامات ضروری برای ارتقای گردشگری میراث فرهنگی است. معمارزاده و همکاران (۱۳۹۵) در پژوهشی توصیفی - تحلیلی با

استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای ابتدا نیاز گردشگران فرهنگی در فضای شهری را شناسایی کردند. سپس، با توجه به نظریات اندیشمندان، کیفیت‌های مؤثر در طراحی مسیرهای پیاده‌گردشگری را استخراج و، پس از تطابق آن با نیاز گردشگران، شاخص‌هایی را برای ارتقای هریک از کیفیات بیان کرده‌اند. خالقی و منتظرالحججه (۱۳۹۵) در پژوهشی توصیفی - تحلیلی، با مرور مباحث نظری و آرای اندیشمندان، اصولی را برای طراحی پیاده‌راه‌های گردشگری در بافت فرسوده استخراج کردند. سپس، با استفاده از این اصول محدوده امامزاده دوخاتون تا سقاخانه ارباب میرزای شهرکرد را تحلیل کردند. یافته‌های این پژوهش نشانگر این است که، از طریق تأکید بر عناصر باارزش و تاریخی موجود در بافت فرسوده و برقراری ارتباط بین آن‌ها و ایجاد کاربری‌هایی که نشان‌دهنده فرهنگ مردم شهر هستند، ارتقای گردشگری حاصل می‌شود و طراحی این مسیرهای گردشگری نیز عامل مهمی در باززنده‌سازی این بافت‌ها است. رفعیان (۲۰۲۰) در پژوهشی کیفی، توصیفی و کاربردی با مطالعات کتابخانه‌ای به جمع‌آوری اطلاعات پیرامون مسیرهای گردشگری یزد با تأکید بر سلسله‌مراتب ورود آن‌ها پرداخته و نتیجه گرفته است که مسیرهای گردشگری فقط به شبکه جاذبه‌ها محدود نیستند و دو مؤلفه مهم دیگر مرتبط با آن عبارت هستند از محل‌های ورودی شهری و مسیرهای اتصال این ورودی‌ها به اقامتگاه‌های گردشگری. به عبارتی، در شهری تاریخی مانند یزد، که گردشگران بسیاری را به خود جذب کرده است، صرف وجود جاذبه‌های قابل توجه، بافت تاریخی و امکانات گردشگری مناسب کافی نیست، بلکه شبکه‌ای از مسیرهای گردشگری مبتنی بر ترتیب یا به‌طور خلاصه «سلسله‌مراتب ورود» نقش مهمی در صنعت گردشگری ایفا می‌کند. زونینگا و فدریکو (2019) در پژوهشی تحلیلی به جمع‌آوری اطلاعات پیرامون مسیر دون واسکوا در مکزیک با هدف ارتقای گردشگری فرهنگی از طریق ارتقای میراث فرهنگی و طبیعی پرداخته و به این نتیجه رسیده‌اند که مسیرهای گردشگری بیشتر از نظر فرهنگی مطالعه می‌شوند، درحالی‌که اگر به فضای این مسیرها نیز توجه شود، بدون تردید موجب توسعه گردشگری می‌شوند. حمیدانی و اسگنفل (2018) در پژوهشی توصیفی با بررسی یکی از مناطق گردشگری واحد مراکش به اهمیت طراحی مسیرهای گردشگری پرداخته و در نتیجه پیشنهادهایی برای تقویت مسیرهای گردشگری

و بهبود شرایط بازدید از واحه ارائه کرده‌اند. ترزیک و همکاران (۲۰۱۴) در پژوهشی با نظرسنجی از کارشناسان گردشگری به بررسی شیوه‌های مدیریت موفق در ایجاد مقاصد گردشگری فرهنگی پرداخته و، با استخراج اصولی برای طراحی و مدیریت این مسیرها، به کاربرد آن در مناطق توسعه‌نیافته می‌پردازند و نتیجه می‌گیرند که ایجاد مسیرهای فرهنگی و بوم‌موزه‌ها، به دلیل دیدگاه مشترک پایداری و حفاظت از میراثشان، روشی مناسب برای توسعه پایدار تلقی می‌شود که، اگر امکان کسب درآمد مالی برای جوامع محلی را فراهم کند، متعاقباً حفاظت از میراث نیز به توسعه گردشگری منجر می‌شود.

ادبیات نظری پژوهش گردشگری میراثی^۱

صاحب‌نظران و پژوهشگران متعدد از نظر موضوعی یا با توجه به مؤلفه‌های دیگری مانند مکان مقصد، انگیزه گردشگر و مدت مسافرت و غیره به طبقه‌بندی گردشگری پرداخته‌اند. در برخی از این دسته‌بندی‌ها، «گردشگری میراث» نوعی از گردشگری است و در برخی دیگر زیرمجموعه‌ای از گردشگری فرهنگی، هنری یا تاریخی است. هیوز^۲ (۲۰۰۰) نیز اشاره می‌کند که واژه‌های گردشگری هنری، گردشگری فرهنگی و گردشگری تاریخی معمولاً برای اشاره به نوعی از گردشگری است که شامل بازدیدکنندگان ساختمان‌ها و مکان‌های تاریخی، موزه‌ها و گالری‌های هنری و بازدیدکنندگان آثار نقاشی و مجسمه‌سازی معاصر یا هنرهای تجسمی است که می‌توانند به جای همدیگر هم استفاده شوند (احمدی‌فرد، ۱۳۹۶: ۴۶). گردشگری فرهنگی - تاریخی تجربه‌ای آموزشی و تفریحی است که هنر را با میراث اجتماعی، طبیعی و تاریخی در هم می‌آمیزد و به مردم درباره جنبه‌های اجرایی هنر و معماری و شرایط تاریخی مکانی خاص آموزش می‌دهد. (ایمنی قشلاق و طباطبایی قمی، ۱۴۰۰: ۱۳۷) پس بدیهی است که، در برخی متون، گردشگری میراث، گردشگری فرهنگی یا تاریخی به جای یکدیگر به کار برده شده‌اند؛ زیرا همگی دارای مفهومی مشابه هستند. اصطلاحات «مسیر فرهنگی»^۳ و «مسیر میراث»^۴ نیز مترادف هستند و

مجموعه منحصربه‌فردی از دارایی‌های مرتبط میراث فرهنگی را در منطقه جغرافیایی معین تعریف می‌کنند (Terzic et al., 2014: 3). گردشگری میراث در سال‌های اخیر رشد روزافزونی داشته است. این نوع از گردشگری اصطلاحی چندبعدی است که مفاهیم گوناگونی را در بر می‌گیرد. برای توضیح بیشتر، ابتدا به تعریف واژه میراث و میراث فرهنگی و انواع آن می‌پردازیم و سپس گردشگری میراثی را بررسی می‌کنیم. میراث از نظر لغوی در لغت‌نامه دهخدا به معنای ارث یا آنچه شخصی پس از مرگ برای بازماندگان می‌گذارد آمده است و اساساً استفاده معاصر از گذشته است و شامل تفسیر و بازنمود آن می‌شود. میراث دارای وجوه فراوانی است و اشیای تاریخی، بناها، چشم‌اندازها و حتی داستان سرگذشت مردمان را نیز در بر می‌گیرد (اسمیت و همکاران، ۱۳۹۱: ۹۶-۹۷). مرکز میراث جهانی یونسکو^۵ میراث را به دو دسته تقسیم می‌کند: میراث فرهنگی و میراث طبیعی (وب‌سایت یونسکو، ۱۴۰۰). طبق ماده ۱ قانون اساسی سازمان میراث فرهنگی کشور، مصوب ۱۳۶۷، میراث فرهنگی این‌گونه تعریف شده است: «میراث فرهنگی شامل آثار باقی مانده از گذشتگان است که نشان‌دهنده حرکت انسان در طول تاریخ است و، با شناسایی آن، زمینه شناخت هویت و خط حرکت فرهنگی میسر می‌شود و از این طریق زمینه‌های عبرت برای انسان فراهم می‌آید (اساس‌نامه سازمان میراث فرهنگی، ۱۳۶۷: ۱). در تقسیم‌بندی دیگری، میراث فرهنگی بر دو نوع است: ۱) میراث فرهنگی ملموس و مادی: به مجموعه مظاهر مادی اطلاق می‌شود که خارج از وجود ما تحقق مادی و فیزیکی دارند. بیشتر ارزش‌های تاریخی و هنری بر آثار و مظاهر مادی مرتب هستند مانند شهرها، بناها و اشیاء. ۲) میراث فرهنگی غیرملموس و معنوی: مجموعه مظاهری هستند که گرچه وجود خارجی ندارند، اما جلوه‌های مادی آن‌ها قابل درک و دسترسی است مانند زبان، باورها، اعتقادات، آداب و رسوم که به خودی خود مادی نیستند، اما جلوه مادی دارند (نورآقایی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۷). تعریف «گردشگری میراث» گسترده است و همان‌طور که گفته شد، بیشتر زیرمجموعه‌ای از «گردشگری فرهنگی»^۶ به شمار می‌آید. از نظر لغوی، در واژه‌های مصوب فرهنگستان، «گردشگری میراثی» به معنای «نوعی گردشگری سازمان‌یافته مبتنی بر بازدید از

1. Heritage Tourism

2. Hughes

3. Cultural route, Cultural path, Cultural trail

4. Heritage route, Heritage path, Heritage trail

5. World Heritage Committee

6. Cultural tourism

را شامل دو بُعد تقاضا (شامل تمامی گردشگران متقاضی گردشگری از مبداهای گوناگون بین‌المللی، ملی و منطقه‌ای به مقصد موردنظر) و عرضه (شامل انواع گوناگونی از وسایل رفت و آمد، جاذبه‌ها، تسهیلات و خدمات برای گردشگران و اطلاعات گردشگری) معرفی می‌کند. بنابراین، موفقیت گردشگری وابسته به تعامل، کارایی و موفقیت مؤلفه‌های بخش عرضه است که عبارت هستند از جاذبه‌ها، مراکز اقامتی، حمل و نقل، اطلاعات و تبلیغات (موحد، ۱۳۹۵: ۳۹). از آن‌جا که مسیرهای گردشگری نوعی فضای شهری است برای دستیابی به مؤلفه‌های طراحی آن در ادامه به بررسی نیاز گردشگران در فضای شهری می‌پردازیم.

انگیزه گردشگران و نیاز آن‌ها در فضای شهری

مسیرهای گردشگری از فضاهای شهری محسوب می‌شوند و طراحی آن‌ها باید پاسخ‌گوی نیازهای انسان باشد. به دلیل ارتباطی که میان انگیزه و نیاز وجود دارد، لنگ آن را چنین توضیح می‌دهد: «انگیزه نیروی هدایتگر رفتار انسان است و رفتارها به منظور ارضای نیازهای انسانی شکل می‌گیرند» (لنگ، ۱۳۹۸: ۹۶). در ادامه، به بیان انگیزه گردشگران از حضور در فضای شهر و نیازهای آنان در فضای شهری پرداخته می‌شود. براساس نظریه سلسله‌مراتب مازلو می‌توان نیازها را به پنج دسته تقسیم کرد: (۱) نیازهای فیزیولوژیک و اولیه؛ (۲) نیاز به ایمنی و امنیت؛ (۳) نیاز به وابستگی و تعلق داشتن؛ (۴) نیاز به احترام، عزت نفس و اعتمادبه‌نفس و (۵) نیاز به تحقق خویشتن و خودشکوفایی (پیچ، ۱۳۹۶: ۹۴). پیرس^۳ نیز عوامل ایجادکننده انگیزه در گردشگران را در پنج طبقه برشمرده است: (۱) نیازهای زیستی یا بیولوژیکی؛ (۲) نیاز به امنیت و سلامت؛ (۳) تقویت رابطه با دیگران و تأمین نیازهای مربوطه؛ (۴) نیازهای خاص و (۵) نیاز به خودشکوفایی (احساس رضایت کامل) (پیچ، ۱۳۹۶: ۹۷). رایان^۴ عواملی را که موجب انگیزه برای سفر می‌شود به این صورت بیان می‌کند: (۱) میل به رها شدن از زندگی روزمره و محیط کار؛ (۲) جست‌وجوی مکانی آرام برای استراحت کردن؛ (۳) دست یافتن به فرصتی برای بازی و تفریح؛ (۴) تقویت پیوندها و روابط خانوادگی؛ (۵) کسب احترام، زیرا برخی از مکان‌ها (مقصدهای گردشگران) باعث می‌شوند مقام اجتماعی بازدیدکنندگان بالا رود؛ (۶) تقویت روابط متقابل (تعامل اجتماعی؛ ۷) دست‌یابی به فرصت‌های

2. Maslow
3. Pearce
4. Ryan

میراث فرهنگی و طبیعی یا هر دو در یک منطقه» است. چبرا (۱۳۹۸) معتقد است «گردشگری میراث فرهنگی» پدیده‌ای است که با فراخواندن احساسات نوستالژیک به منظور افزایش مشارکت و جلب رضایت‌مندی انگیزه‌های متقاضیان بر مدیریت گذشته، میراث و اصالت تمرکز کرده است و هدف اصلی آن برانگیختن منافع مالی برای حوزه‌های گوناگون آن مانند موزه‌ها، خانه‌های تاریخی، جشنواره‌ها، هتل‌های میراث (موروثی) و سایر ذی‌نفعان است (چبرا، ۲۰: 1398). به‌طورکلی، بازدید از آثار فرهنگی و تاریخی، که از فراگیرترین بخش‌های صنعت گردشگری محسوب می‌شود، به «گردشگری میراث» شهرت دارد که معمولاً به عناصر زنده و مصنوع فرهنگ متکی است و از گذشته‌های ملموس و گردشگری ناملموس به عنوان منبعی برای گردشگری بهره می‌گیرد. گردشگری میراث به‌طور گسترده با میراث فرهنگی گذشته یا منابع فرهنگی فیزیکی مرتبط است؛ بدان معنی که این‌گونه از گردشگری بر عناصری همچون بناهای تاریخی، آثار هنری و چشم‌اندازهای زیبا که از گذشته بر جای مانده‌اند تمرکز دارد (زال و اسماعیلی، ۱۳۹۹: ۱۳۲). به‌طورکلی، گردشگری فرهنگی و میراثی ابزاری برای توسعه اقتصادی است که از طریق جذب بازدیدکنندگانی از خارج از جامعه میزبان به رشد اقتصادی دست می‌یابد (Rosenfeld, 2008: 1). برای یافتن عوامل مؤثر در توسعه و موفقیت گردشگری، رویکردهای گوناگون گردشگری بررسی شده و، چون گردشگری دانشی میان‌رشته‌ای و گسترده است، رویکردهای متعددی برای مطالعه آن وجود دارد از جمله رویکرد سازمانی یا نهادی، رویکرد محصولی، رویکرد مدیریتی، جغرافیایی، زیست‌محیطی، مکتب با رویکرد اقتصاد سیاسی، مکتب با رویکرد کارکردی، رویکرد تاریخی، رویکرد اقتصادی، رویکرد جامعه‌شناختی، میان‌رشته‌ای و رویکرد سیستمی. از میان رویکردهای مزبور، رویکرد سیستمی، که به عواملی همچون گردشگر، مؤسسات تجاری، محیط زیست و جوامع انسانی به‌مثابه نظامی یکپارچه می‌نگرد، می‌تواند به بهترین وجه پدیده‌های متغیر، پویا و پیچیده در عرصه گردشگری را توضیح دهد (موحد، ۱۳۹۵: ۳۳). از میان مدل‌ها و الگوهای مرتبط با نظام یا سیستم گردشگری، مدل گان^۱ تأکید خاصی بر عناصر عرضه در نظام گردشگری یک مکان جغرافیایی دارد. در واقع، گان جمعیت علاقه‌مند و توانا به سفر کردن را «گردشگر» نامیده و سیستم یا نظام گردشگری

1. Gunn

ارضا کند (Inkson & Minnaert, 2018). «از طرفی، کارا و همکاران ابعاد نیازهای انسان در فضاهای شهری را براساس الگوی سلسله‌مراتبی مازلو به این صورت طبقه‌بندی کرده‌اند: راحتی، آسایش، درگیری غیرفعال با محیط، درگیری فعال با محیط و اکتشاف» (کارمونا و همکاران، 1394: 328). در جدول ۱، تطابق نیازهای هرم مازلو، عوامل ایجادکننده انگیزه در گردشگران و نیازهای انسان در فضای شهر نشان داده شده است:

جدول ۱: تطابق نیازهای هرم مازلو، عوامل ایجادکننده انگیزه در گردشگران و نیازهای انسان در فضای شهری

نیازهای هرم مازلو	عوامل ایجادکننده انگیزه (رایان)	عوامل ایجادکننده انگیزه (پیرس)	نیاز گردشگران در فضای شهری
نیازهای فیزیولوژیک و اولیه	خرید	نیازهای زیستی یا بیولوژیکی	راحتی
نیاز به ایمنی و امنیت	میل به رها شدن از زندگی روزمره و محیط کار	نیاز به امنیت و سلامت	آسایش
نیاز به وابستگی و تعلق داشتن	تقویت پیوندها و روابط خانوادگی، تقویت روابط متقابل (تعامل) اجتماعی	تقویت رابطه با دیگران و تأمین نیازهای مربوطه	درگیری غیرفعال
نیاز به احترام، عزت نفس و اعتمادبه‌نفس	کسب احترام	نیازهای خاص	درگیری فعال
نیاز به تحقق خویش و خودشکوفایی	دست یافتن به فرصتی برای بازی و تفریح، برآوردن آرزوها	نیاز به خودشکوفایی (احساس رضایت کامل)	اکتشاف

مسیر گردشگری

ارتباط مجموعه‌ای از جاذبه‌های گردشگری با هدف ترویج گردشگری و تشویق گردشگران به سفر از یک مکان به مکان دیگر در برخی از قلمروها است (Terzic et al., 2014: 3). راجرسون (2006) بر این باور است که دو پایه حیاتی، برای طراحی مسیر گردشگری، توسعه محصول نوآورانه و ایجاد زیرساخت و دسترسی هستند. سایر جنبه‌های حیاتی زیرساخت مسیر نیز شامل علامت‌گذاری و تهیه محل اقامت، امکانات رفاهی و بهداشتی هستند. گفتنی است مسیریایی که هدفشان جذب گردشگر است معمولاً به فعالیت بدنی مانند مسیرهای پیاده‌روی و دوچرخه‌سواری مربوط می‌شود (Rogerson, 2006: 3). همان‌طور که حبیبی (۱۳۸۰) اشاره می‌کند، مسیر پیاده‌گردشگری مطابق با حرکت انسان برای بافتی مطابق با حرکت او طراحی می‌شود. این مسیر بایستی از مسیرهای موجود در بافت و دارای هویت تاریخی باشد؛ امکان و قابلیت پیاده‌راه یا پیاده‌مدار شدن، طراحی، مداخله و اجرا داشته باشد

پس از بررسی ابعاد گردشگری و مؤلفه‌های مؤثر در موفقیت آن و همچنین انگیزه و نیاز گردشگران در فضای شهر، بایستی مسیر گردشگری و مؤلفه‌هایی که برای طراحی مسیر گردشگری اشاره شده نیز بررسی شود. مفهوم مسیرهای گردشگری به «ابتکاری برای گرد هم آوردن انواع فعالیت‌ها و جاذبه‌ها در چارچوبی یکپارچه» اشاره دارد (Lourens, 2007: 1). پریداکس^۲ و کوپرانیز معتقد هستند مسیرهای گردشگری دسترسی‌هایی هستند که فرصت بازدید از طیف وسیعی از ساختمان‌ها و جاذبه‌های طبیعی را در طول یک مسیر به مسافران ارائه می‌دهند. این مسیرها به گردشگران فرصت سفر در میان تنوعی از چشم‌اندازها و بازدید طیفی از جاذبه‌های محلی نمادین و غیرنمادین را می‌دهند (Hamzah & Nizam Ismail, 2008: 13). به‌طورکلی، مفهوم اساسی مسیر گردشگری مبتنی بر

2. Prideaux

3. Prideaux

1. Carr

در محدوده پیاده است (کاشانی جو، ۱۳۸۹: ۱۳۱-۱۳۲). معینی (۱۳۹۴) نیز عنوان می‌کند که نتایج حاصل از تطابق و مقایسه اهداف، نیازها و ضوابط مشترک در میان طرح‌های جامع عابران پیاده در برخی شهرها با هدف افزایش کیفیت فیزیکی محیط، امنیت و ایمنی، احساس رضایت از محیط، پیوستگی، جذابیت و مطبوعیت محیط، راحتی، آسایش، دسترسی، سلامت عمومی و آموزش، پایداری محیطی، سرزنده بودن محله‌ها، ارتباط مناسب حمل و نقل، عابر پیاده و کاربری زمین، اهمیت کاربری‌های مختلط و تسهیلات ترانزیت است (معینی، ۱۳۹۴: ۲۰۹). قریب (۱۳۸۳) معتقد است، در طراحی مسیرهای پیاده، توجه به نکاتی چون پیوستگی و اتصال، آرام‌سازی سرعت سواره، کوتاه بودن مسیر، ایمنی و امنیت، جهت‌یابی و پیش‌بینی نقاط مکث ضروری است (قریب، ۱۳۸۳: ۲۰). از دیگر اندیشه‌های مؤثر در طراحی پیاده‌راه‌ها می‌توان به نظریات بنتلی (۱۳۹۴) اشاره کرد. او، در کتاب محیط‌های پاسخ‌ده، مؤلفه‌های نفوذپذیری، تنوع، خوانایی، انعطاف‌پذیری، سازگاری بصری، غنای حسی و رنگ تعلق را برمی‌شمرد (بنتلی و همکاران، ۱۳۹۴). مؤلفه‌های پیشنهادی نلسن^۱ (۱۹۹۴)، که با توجه به دغدغه‌های متأخر جنبش نیو اوربانیزم^۲ شکل یافته، شامل این موارد است: رعایت مقیاس انسانی، مسئولیت‌پذیری مبتنی بر بوم‌شناسی، ترویج پیاده‌گرایی، پیش‌بینی فضاهای باز، پیش‌بینی هسته‌ها در طرح، توجه به منظر خیابان، تنوع، اختلاط کاربری‌ها، استفاده از واژگان طراحانه معین، تعمیر و نگهداری دائمی محیط شهر. کولمن^۳ (۱۹۸۷) نیز کیفیت‌هایی را در قالب شش محور به این ترتیب صورت‌بندی کرده است: حفاظت تاریخی و مرمت شهری، طراحی برای پیاده‌ها، سرزندگی و تنوع استفاده، بستر و محیط فرهنگی، بستر و محیط طبیعی و توجه به ارزش‌های معمارانه محیط (گلکار، ۱۳۷۹: ۱۳ و ۱۹). درنهایت، پس از بررسی اندیشه‌های صاحب‌نظران داخلی و خارجی و پس از روی هم‌اندازی مؤلفه‌های به‌دست‌آمده از مدل گان در گردشگری، کیفیت‌های مؤثر در مسیر گردشگری، نیاز گردشگران در فضای شهری، کیفیت‌های مؤثر در پیاده‌راه‌ها، چارچوب نظری پژوهش در قالب نمودار ۱ ترسیم شده است. همان‌طور که در این نمودار مشاهده می‌شود، براساس ادبیات نظری، ده مؤلفه استخراج شده که دستاورد نظری پژوهش تا این مرحله است. البته، در پژوهش‌هایی نیز

و دارای پیوستگی و اتصال و قابلیت انعطاف‌پذیری و نفوذپذیری باشد. وی طراحی مسیرهای منطبق با حرکت پیاده در بافت‌های شهری را نیازمند انعطاف‌پذیری، تنوع در فعالیت‌ها و فضاها، تأمین ایمنی و امنیت و احساس تعلق به فضا می‌داند. از نظر او، مطلوبیت معبر پیاده می‌تواند در توجه به این نکات دنبال شود: (۱) توجه به ابعاد زیستی در حرکت پیاده مانند راحتی، آسایش و دلپذیری، حفاظت‌های آب‌وهوایی، جلوگیری از آلودگی‌های دیداری، شنیداری، بویایی و تأمین فضاهای فراغتی و تفریحی در تلفیق با فضاهای طبیعی؛ (۲) تأمین ایمنی عابر پیاده، رفع خطرات و موانع طی مسیر؛ (۳) لزوم رعایت مقیاس انسانی و ایجاد فضای انسانی با توجه به حواس پنج‌گانه و نحوه تأثیرپذیری انسان از این حواس در ادراک فضایی و احساس خوشایندی؛ (۴) توجه به مسیریابی، جهت‌یابی و میدان دید عابر پیاده؛ (۵) توجه به ظرفیت معبر پیاده با توجه به نیازمندی‌های فضایی و رفتاری عابر پیاده، عرض معبر و موانع موجود؛ (۶) توجه به نوع فعالیت انجام‌شده در مسیر و پراکندگی فضایی آن‌ها؛ (۷) توجه به تنوع معبر پیاده از لحاظ نوع فعالیت، فضا و ایجاد فضاهای متباین با تأکید بر نوع حرکت، ایستایی و پویایی آن و ایجاد جذابیت‌های بصری و خوانایی، عاملی که از آن طریق شخص می‌تواند راه و جهت خود را بیابد (حبیبی، ۱۳۸۰: ۴۷-۴۸). با توجه به آنچه گفته شد، می‌توان نتیجه گرفت اولویت حرکت در مسیرهای گردشگری با حرکت پیاده است. بنابراین، در ادامه، با تعریف مختصری از پیاده‌راه، به بررسی کیفیت‌های مؤثر در طراحی پیاده‌راه می‌پردازیم. از نظر پاکزاد (۱۳۹۳)، پیاده‌راه‌ها معابری با بالاترین نقش اجتماعی هستند که در آن‌ها تسلط کامل با عابر پیاده است و از وسایل نقلیه موتوری فقط به‌منظور سرویس‌دهی به زندگی جاری در معبر استفاده می‌شود. پیاده‌راه‌ها ابزاری برای فعالیت جمعی به‌ویژه در ارتباط با اقتصاد شهر، کیفیت محیطی و سلامت اجتماعی هستند. او سرزندگی، انعطاف و ایمنی را توقعات موردی از پیاده‌راه‌ها می‌داند و از تنوع، نفوذپذیری، انعطاف در کالبد و عملکرد، ایمنی و امنیت به‌منزله مؤلفه‌های آن نام می‌برد (پاکزاد، ۱۳۹۳: ۲۷۴ و ۲۸۸). کاشانی جو (۱۳۸۹) تمامی شاخص‌های پیاده‌راه را به دو گروه کلی عوامل بیرونی و عوامل درونی و هریک از مؤلفه‌های این دو دسته اصلی را به دو بخش کیفی و کمی تقسیم کرده است که فصل مشترک تمامی این مؤلفه‌ها افزایش حس مکان، مقیاس انسانی و تعامل اجتماعی و جلوگیری یا کاهش عناصر مرتبط با حمل و نقل موتوری

1. Nelessen

2. New Urbanism

3. Coleman

بررسی شدند برخی از این مؤلفه‌ها ذکر شده. برای مثال، مؤمنی و همکاران (۱۳۹۸) بر ضرورت مرمت، حفظ و نگهداری ابنیه تاریخی و نفوذپذیری مناسب به فضاهای فرهنگی تأکید کرده‌اند. زال و همکاران (۱۳۹۷) به مرمت ابنیه تاریخی، دسترسی مناسب و نصب تابلوی راهنما به منزله اقداماتی ضروری برای ارتقا گردشگری میراث اشاره کرده‌اند. معمارزاده و همکاران (۱۳۹۵) نیز به کیفیت‌هایی چون سرزندگی، نفوذپذیری، ایمنی و امنیت، خوانایی، انعطاف، راحتی، اتصال، جذابیت، مقیاس انسانی و مسیریابی دست یافته‌اند. خالقی و همکاران (۱۳۹۵) از اصولی چون تنوع کاربری‌ها، حفاظت و تأکید بر ابنیه تاریخی، استفاده از گیاهان و مبلمان مناسب نام برده‌اند. زونیکا

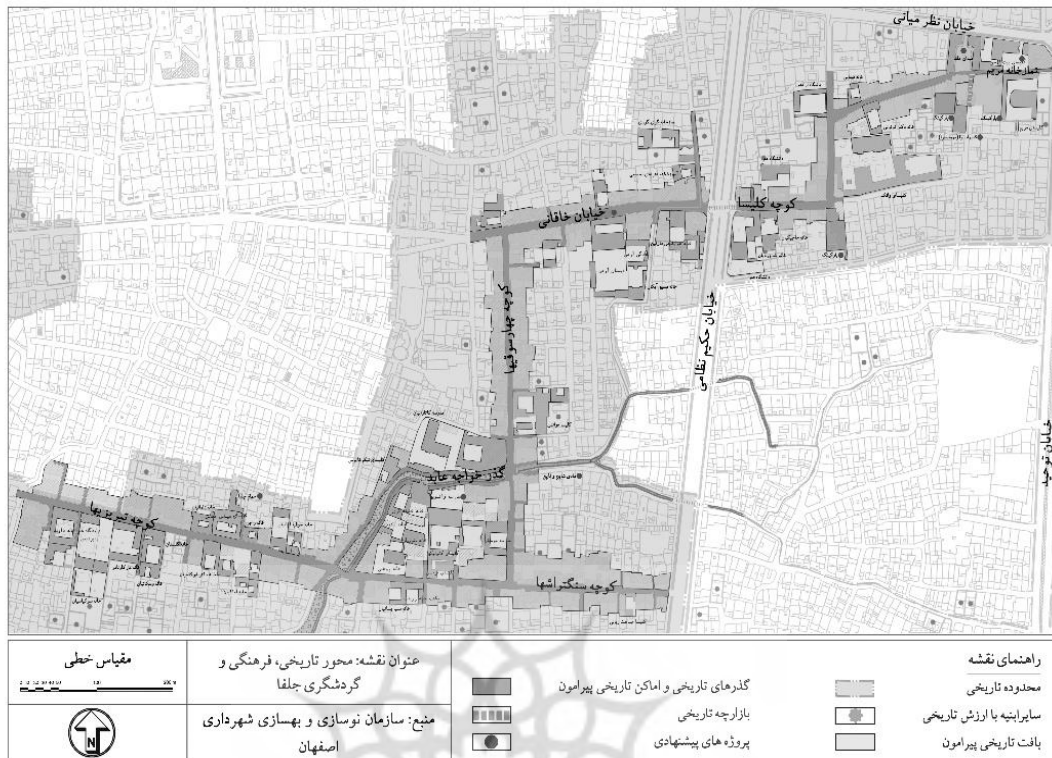
نمودار ۱: چارچوب نظری پژوهش

و حمام تاریخی و از طرفی به دلیل سازگاری و قرابت فرهنگی با گردشگران خارجی، قابلیت‌های فراوانی برای جذب گردشگران داخلی و خارجی دارد. از مهم‌ترین جاذبه‌های میراثی این محور می‌توان به کلیسای وانک، بیت‌الله مقدس، مریم مقدس، هوانس، سوکیاس، مارتا پیترز، میناس مقدس و کاتولیک‌ها و به خانه‌های تاریخی چون خانه مارتا پیترز، خواجه پطرس، سیمون، سوکیاس و داوید اشاره کرد.

معرفی محور گردشگری جلفا

محور تاریخی، فرهنگی و گردشگری جلفا، که در نقشه ۱ قابل مشاهده است، توسط سازمان نوسازی و بهسازی شهر اصفهان در محدوده تاریخی منطقه ۵ اصفهان تعیین و طراحی شده و در سال‌های اخیر به همراه برخی از گذرهای فرعی منتهی به این مسیرها در چند مرحله سنگفرش شده و به گذرهای پیاده‌مدار تبدیل شده است. این محور، به دلیل وجود آثار تاریخی متعدد همچون کلیسا، خانه تاریخی، مدرسه

نقشه ۱: محور تاریخی، فرهنگی و گردشگری جلفا (منبع: سازمان نوسازی و بهسازی شهرداری شهر اصفهان)

این محور به چهار پهنه و مسیر تقسیم شد و سپس از کارشناسان و متخصصان خواسته شد، براساس مؤلفه‌ها و شاخص‌های طراحی مسیر گردشگری میراثی، این مسیرها را مقایسه کنند و به آن‌ها امتیاز دهند تا مسیر بهینه انتخاب شود.

ارزیابی و اولویت‌بندی مؤلفه‌ها و مسیرهای گردشگری جلفا با روش فرایند تحلیل شبکه‌ای (ANP) روش فرایند تحلیل شبکه‌ای (ANP) یکی از روش‌های تصمیم‌گیری چندمؤلفه^۱ (MCDM) است که نخستین بار توسط توماس ال ساعتی^۲ مطرح شد. فرایند تحلیل شبکه‌ای حالت عمومی فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی^۳ (AHP) و شکل گسترده آن است که، در آن، موضوعات با وابستگی متقابل و بازخورد^۴ را نیز می‌توان در نظر گرفت. در این روش، ارتباطات پیچیده بین و میان عناصر تصمیم با به‌کارگیری ساختار شبکه‌ای به‌جای ساختار سلسله‌مراتبی در نظر گرفته می‌شود. فرایند تحلیل شبکه‌ای (ANP) هر موضوع و

روش پژوهش

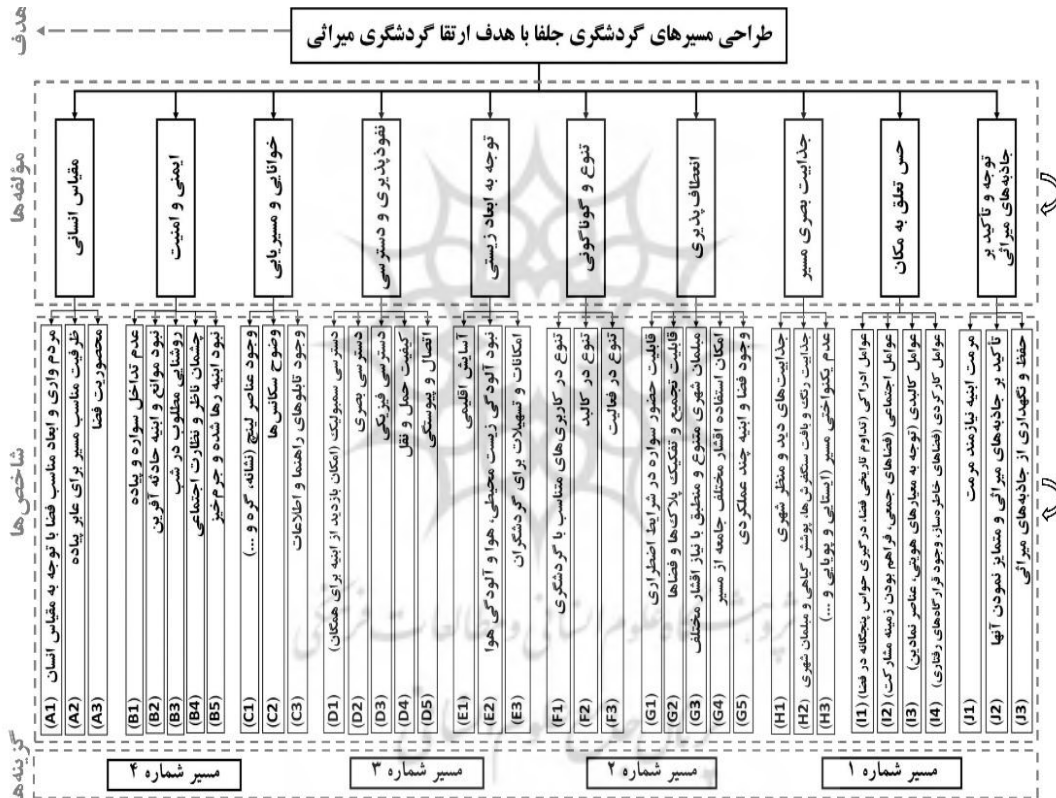
این پژوهش، از حیث هدف، کاربردی و، برحسب نوع اقدام محقق، تحلیلی است. برای جمع‌آوری اطلاعات و استخراج مؤلفه‌ها از هر چهار روش کتابخانه‌ای (اسنادی)، مصاحبه، مشاهده و مستندسازی استفاده شده است. برای ارزیابی این مؤلفه‌ها نیز، ۳۷ شاخص معین شد که در نمودار ۲ قابل مشاهده هستند. برای تحلیل اطلاعات به‌دلیل وابستگی درونی و ارتباط متقابل مؤلفه‌ها و شاخص‌ها از روش فرایند تحلیل شبکه‌ای (ANP) بهره گرفته شده است. بدین‌صورت که ابتدا مدل شبکه‌ای، که شامل مؤلفه‌ها و شاخص‌های مؤثر در توسعه گردشگری میراثی است، ترسیم شد که این مؤلفه‌ها و شاخص‌ها با بررسی ادبیات نظری مرتبط با موضوع و مصاحبه با گروهی از کارشناسان استخراج شدند. برای مقایسه زوجی و تعیین وابستگی درونی مؤلفه‌ها و شاخص‌ها، میان‌تعدادی از خبرگان و متخصصان در این حوزه پرسش‌نامه توزیع و تکمیل شده و نهایتاً از نرم‌افزار SuperDecisions برای تحلیل اطلاعات به‌دست‌آمده و اولویت‌بندی مؤلفه‌ها و شاخص‌ها استفاده شده است. پس از آن، برای ارزیابی این مؤلفه‌ها در محور گردشگری جلفا،

1. Analytic Network Process (ANP)
2. Multi Criteria Decision Making
3. Thomas L. Saaty
4. Analytic Hierarchy Process (AHP)
5. Feedback

را به مثابه شبکه‌ای از مؤلفه‌ها، شاخص‌ها و گزینه‌ها (همه این‌ها عناصر نامیده می‌شوند) که با یکدیگر در خوشه‌هایی جمع شده‌اند در نظر می‌گیرد. تمامی عناصر در یک شبکه می‌توانند، به اشکال گوناگون دارای ارتباط با یکدیگر باشند. به عبارت دیگر، در یک شبکه، بازخورد و ارتباط متقابل میان خوشه‌ها امکان‌پذیر است (زبردست، ۱۳۸۹: ۸۰). این فرایند شامل مراحل زیر است:

مرحله اول (تبدیل موضوع به ساختاری شبکه‌ای شامل هدف، مؤلفه‌ها، شاخص‌ها و گزینه‌ها): در این مرحله مدل شبکه‌ای موضوع در چهار سطح به

نمودار ۲: مدل شبکه‌ای مؤلفه‌ها و شاخص‌های مؤثر در طراحی مسیرهای گردشگری جلفا

مرحله دوم (تعیین ضریب اهمیت مؤلفه‌ها و شاخص‌ها): در این مرحله، مقایسه‌های زوجی مؤلفه‌ها و شاخص‌ها در مقایسه با هم براساس مقیاس ۹ کمیتی ال ساعتی توسط کارشناسان و متخصصان انجام و اطلاعات ماتریس‌های مقایسه‌ی زوجی وارد نرم‌افزار SuperDecisions می‌شوند.

مرحله سوم (تعیین ضریب اهمیت مؤلفه‌ها و شاخص‌ها و اولویت‌بندی آن‌ها): پس از وارد کردن درایه‌های ماتریس‌های مقایسه‌ی زوجی در نرم‌افزار SuperDecisions، ضریب اهمیت هر یک از مؤلفه‌ها و شاخص‌ها به دست می‌آید. از آن‌جاکه فرایند ورود اطلاعات و پردازش آن‌ها گسترده است، فقط خروجی نهایی در جدول ۲ آمده است.

۱. Elements
۲. Cluster

جدول ۲: ضریب اهمیت مؤلفه‌ها و شاخص‌های هر مؤلفه در مقایسه با یکدیگر

مؤلفه	ضریب اهمیت	شاخص	ضریب اهمیت	مؤلفه	ضریب اهمیت	شاخص	ضریب اهمیت
رعایت مقیاس انسانی (A)	۰/۰۴۳	A۱	۰/۱۵۷	تنوع و گوناگونی (F)	۰/۰۲۹	F۱	۰/۴۸۳
		A۲	۰/۶۵۸			F۲	۰/۳۵۰
		A۳	۰/۱۸۵			F۳	۰/۱۶۷
ایمنی و امنیت (B)	۰/۱۹۲	B۱	۰/۲۷۰	انعطاف‌پذیری (G)	۰/۰۲۵	G۱	۰/۳۹۵
		B۲	۰/۱۶۰			G۲	۰/۰۴۷
		B۳	۰/۱۹۲			G۳	۰/۱۶۱
		B۴	۰/۳۱۹			G۴	۰/۳۷۵
		B۵	۰/۰۵۹			G۵	۰/۰۲۲
خوانایی و مسیریابی (C)	۰/۰۶۰	C۱	۰/۳۸۷	جذابیت بصری مسیر (H)	۰/۰۴۱	H۱	۰/۶۱۷
		C۲	۰/۱۷۰			H۲	۰/۲۹۷
		C۳	۰/۴۴۳			H۳	۰/۰۸۶
نفوذه‌پذیری و دسترسی (D)	۰/۱۵۰	D۱	۰/۳۷۱	حس تعلق به مکان (I)	۰/۰۲۴	I۱	۰/۱۷۱
		D۲	۰/۰۴۱			I۲	۰/۲۴۳
		D۳	۰/۲۲۴			I۳	۰/۳۴۳
		D۴	۰/۱۹۲			I۴	۰/۲۴۳
		D۵	۰/۱۷۲				
توجه به ابعاد زیستی (E)	۰/۱۵۴	E۱	۰/۲۹۷	توجه و تأکید بر جاذبه‌های میراثی (J)	۰/۲۸۲	J۱	۰/۴۶۰
		E۲	۰/۱۶۳			J۲	۰/۲۲۱
		E۳	۰/۵۴۰			J۳	۰/۳۱۹

خاقانی - کوچه چهارسوقی‌ها - کوچه شکرچیان). مسیر شماره سه (گذر خواجه عابد). مسیر شماره چهار (کوچه سنگتراش‌ها - کوچه تبریزی‌ها). در این مرحله، پس از وارد کردن درایه‌های ماتریس‌های مقایسه زوجی گزینه‌ها نسبت به شاخص‌ها در نرم‌افزار SuperDecisions، نتایج اولویت‌بندی مسیرها توسط

مرحله چهارم (تعیین ضریب اهمیت و اولویت‌بندی گزینه‌ها نسبت به شاخص‌ها): همان‌طور که گفته شد، محور گردشگری جلفا به چهار مسیر تقسیم شده است که عبارت هستند از مسیر شماره یک (کوچه نمازخانه مریم - میدان جلفا - کوچه جلفا - کوچه کلیسا وانک - کوچه کلیسا). مسیر شماره دو (خیابان

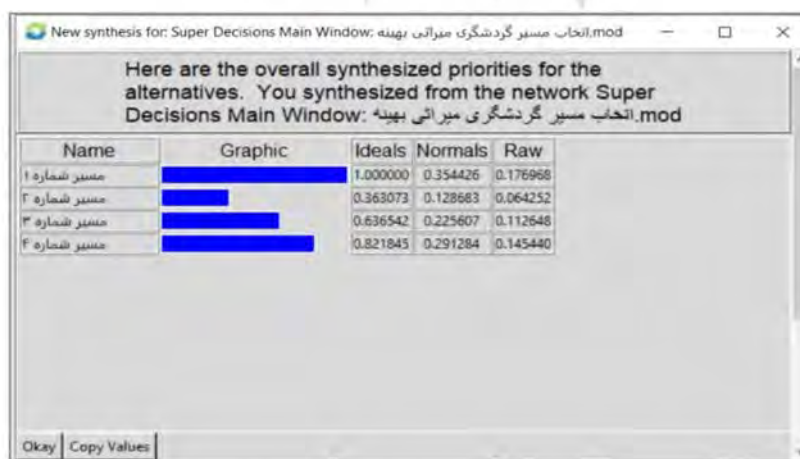
نرم افزار مشخص می شود. ضریب اهمیت است و نتیجه نهایی اولویت بندی مسیره ها در شاخص ها در هر مسیر در جدول ۳ ارائه شده تصویر ۱ قابل مشاهده است.

جدول ۳: ضریب اهمیت حاصل از مقایسه زوجی گزینه ها (مسیره ها) نسبت به شاخص ها

شاخص	مسیره زوجی	مسیره دو	مسیره سه	مسیره چهار	شاخص	مسیره زوجی	مسیره دو	مسیره سه	مسیره چهار
A1	۰/۲۵۰۰	۰/۲۵۰۰	۰/۲۵۰۰	۰/۲۵۰۰	F1	۰/۶۰۱۹	۰/۱۷۹۹	۰/۰۳۸۲	۰/۱۷۹۹
A2	۰/۲۰۸۴	۰/۲۴۸۲	۰/۲۴۸۲	۰/۲۹۵۱	F2	۰/۱۰۸۹	۰/۴۱۴۱	۰/۰۶۲۷	۰/۴۱۴۱
A3	۰/۲۵۰۰	۰/۲۵۰۰	۰/۲۵۰۰	۰/۲۵۰۰	F3	۰/۶۰۴۰	۰/۰۵۶۱	۰/۱۵۹۰	۰/۱۸۰۷
B1	۰/۱۳۵۲	۰/۱۰۴۲	۰/۶۷۲۷	۰/۰۸۷۷	G1	۰/۲۵۰۰	۰/۲۵۰۰	۰/۲۵۰۰	۰/۲۵۰۰
B2	۰/۲۵۰۰	۰/۲۵۰۰	۰/۲۵۰۰	۰/۲۵۰۰	G2	۰/۲۵۰۰	۰/۲۵۰۰	۰/۲۵۰۰	۰/۲۵۰۰
B3	۰/۵۰۰۲	۰/۱۶۶۵	۰/۱۶۶۵	۰/۱۶۶۵	G3	۰/۲۵۰۰	۰/۲۵۰۰	۰/۲۵۰۰	۰/۲۵۰۰
B4	۰/۴۳۱۳	۰/۲۸۸۵	۰/۰۶۴۴	۰/۲۱۵۶	G4	۰/۳۷۵۰	۰/۱۲۴۹	۰/۱۲۴۹	۰/۳۷۵۰
B5	۰/۵۵۴۹	۰/۲۱۹۸	۰/۰۴۰۴	۰/۱۸۴۸	G5	۰/۲۵۰۰	۰/۲۵۰۰	۰/۲۵۰۰	۰/۲۵۰۰
C1	۰/۳۷۲۱	۰/۰۶۶۱	۰/۳۱۲۸	۰/۲۴۸۸	H1	۰/۱۸۵۲	۰/۱۳۸۵	۰/۵۷۶۶	۰/۰۹۹۵
C2	۰/۱۶۶۵	۰/۱۶۶۵	۰/۵۰۰۲	۰/۱۶۶۵	H2	۰/۳۰۶۸	۰/۰۸۰۷	۰/۵۳۱۶	۰/۰۸۰۷
C3	۰/۲۵۰۰	۰/۲۵۰۰	۰/۲۵۰۰	۰/۲۵۰۰	H3	۰/۴۱۶۶	۰/۰۸۳۳	۰/۱۴۶۶	۰/۰۸۳۳
D1	۰/۶۲۵۲	۰/۱۲۴۹	۰/۱۲۴۹	۰/۱۲۴۹	I1	۰/۲۲۳۰	۰/۰۵۰۰	۰/۱۷۰۶	۰/۵۵۶۲
D2	۰/۲۵۰۰	۰/۲۵۰۰	۰/۲۵۰۰	۰/۲۵۰۰	I2	۰/۳۰۶۸	۰/۰۸۰۷	۰/۵۳۱۶	۰/۰۸۰۷
D3	۰/۳۰۰۰	۰/۳۰۰۰	۰/۱۰۰۰	۰/۳۰۰۰	I3	۰/۲۲۷۹	۰/۰۶۳۴	۰/۲۳۸۷	۰/۴۶۹۸
D4	۰/۲۵۰۰	۰/۲۵۰۰	۰/۲۵۰۰	۰/۲۵۰۰	I4	۰/۴۱۵۶	۰/۰۶۹۹	۰/۴۱۵۶	۰/۰۹۸۷
D5	۰/۱۶۶۶	۰/۱۶۶۶	۰/۳۳۳۳	۰/۳۳۳۳					
E1	۰/۱۴۴۰	۰/۱۴۴۰	۰/۶۵۶۴	۰/۰۵۵۴	J1	۰/۵۰۸۶	۰/۰۶۸۵	۰/۰۶۳۱	۰/۳۵۹۶
E2	۰/۱۲۴۹	۰/۱۲۴۹	۰/۶۲۵۲	۰/۱۲۴۹	J2	۰/۸۲۴۵	۰/۰۱۸۱	۰/۰۱۸۱	۰/۱۳۹۲
E3	۰/۷۹۹۳	۰/۰۸۳۱	۰/۰۳۴۴	۰/۰۸۳۱	J3	۰/۵۸۳۲	۰/۰۷۷۹	۰/۰۷۷۹	۰/۲۶۰۸

تصویر ۱: اولویت بندی مسیره های گردشگری جلفا با استفاده از نرم افزار SuperDecisions

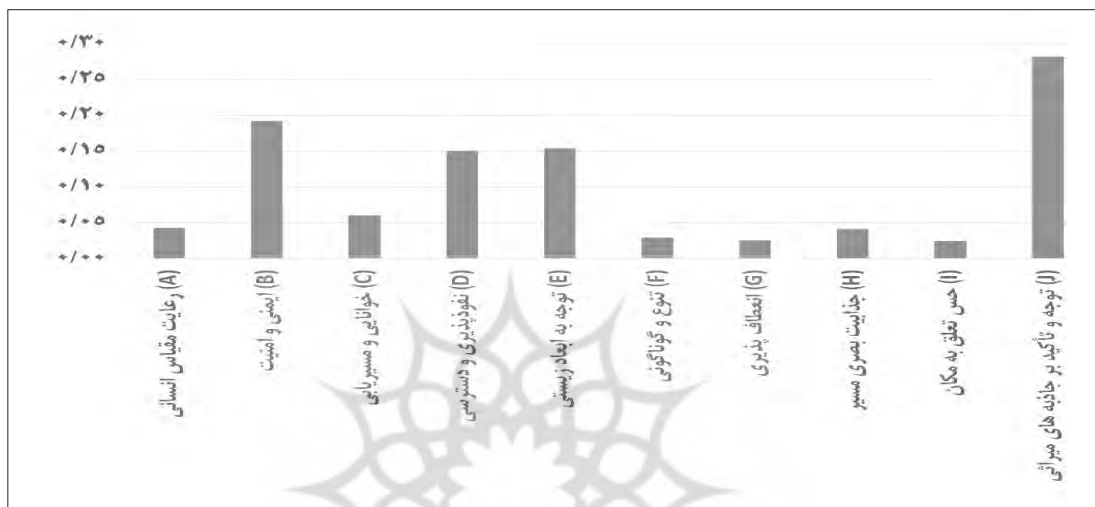

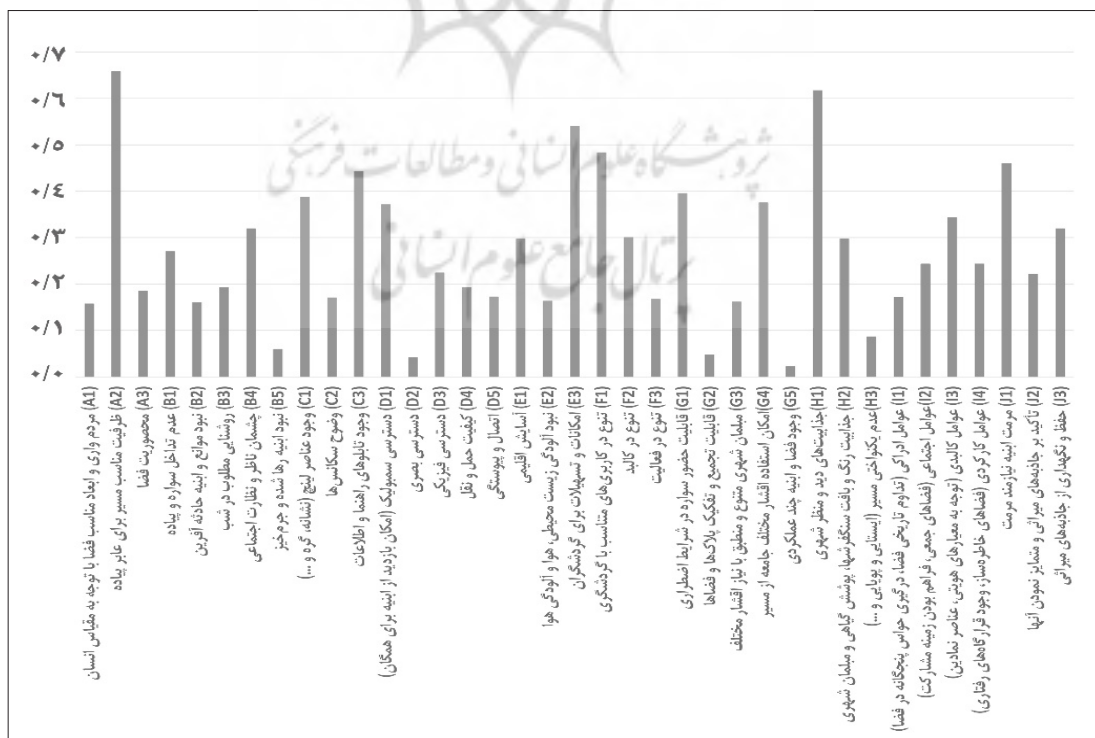
تحلیل یافته‌ها

تأکید بر جاذبه‌های میراثی با ضریب اهمیت ۰/۲۸۲، ایمنی و امنیت با ضریب اهمیت ۰/۱۹۲، توجه به ابعاد زیستی با ضریب اهمیت ۰/۱۵۴ و نفوذپذیری و دسترسی با ضریب اهمیت ۰/۱۵۰ به ترتیب مؤثرترین مؤلفه‌ها در طراحی مسیرهای گردشگری جلفا هستند. نمودار ۳ اولویت‌بندی مؤلفه‌ها و نمودار ۴ اولویت‌بندی شاخص‌های هر مؤلفه را نشان می‌دهند.

همان‌طور که در نمودارها و جداول مشاهده می‌شود، در این پژوهش، برای سهولت انجام فرایند، هر مؤلفه با یک حرف انگلیسی و شاخص‌های آن با همان حرف انگلیسی شماره‌دار شده‌اند. نتایج به دست آمده از فرایند تحلیل شبکه‌ای در نرم‌افزار SuperDecisions نشان می‌دهد که، از میان مؤلفه‌های ده‌گانه، توجه و

نمودار ۳: ضریب اهمیت مؤلفه‌ها در مقایسه با یکدیگر

نمودار ۴: ضریب اهمیت شاخص‌ها در مقایسه با یکدیگر

نتیجه گیری

بازدید از ابنیه تاریخی و جاذبه‌های میراثی یا همان گردشگری میراث از پرتفردارترین بخش‌های صنعت گردشگری است و، در تمامی جهان، میراث فرهنگی دارای بیشترین پتانسیل برای جذب گردشگر بوده و هست. از طرفی، مسیرهای گردشگری نیز، به دلیل اتصالی که میان این جاذبه‌های گردشگری ایجاد می‌کند، دارای اهمیت فراوانی است. به همین دلیل، دستیابی به کیفیت‌های مؤثر در طراحی این مسیرها می‌تواند گامی مؤثر در رونق بخشیدن به صنعت گردشگری باشد. از این رو، در این پژوهش سعی شده، با بررسی متون و مباحث نظری مرتبط با گردشگری و طراحی شهری و از روی هم‌اندازی اطلاعات به دست آمده، مؤلفه‌هایی برای طراحی این مسیرها استخراج شود و در محور گردشگری جلفا در شهر اصفهان بررسی و ارزیابی شود. محور گردشگری جلفا، به دلیل وجود آثار تاریخی متعدد و موقعیت ویژه آن، دارای پتانسیل‌های بی‌شماری برای تبدیل شدن به یکی از قطب‌های گردشگری این شهر است. ولیکن، به دلیل مواردی چون نبود برنامه مناسب، عدم آگاهی گردشگران از وجود برخی از جاذبه‌ها، ابنیه تاریخی نیازمند مرمت یا در حال تخریب و عدم امکان بازدید از ابنیه تاریخی مرمت شده، صنعت گردشگری، در این محور، رشد چندانی نکرده است. این در حالی است که می‌توان با برنامه‌ریزی و طراحی هدفمند اقدامات مؤثری برای جذب گردشگران شهری، داخلی و بین‌المللی انجام داد و یکی از این اقدامات سامان‌دهی و طراحی محور تاریخی، فرهنگی و گردشگری جلفا است. در هرکدام از پژوهش‌هایی که در پیشینه ارائه شد، مؤلفه‌هایی برای طراحی مسیرهای گردشگری یا ارتقای گردشگری میراثی بیان شده است که پژوهش حاضر سعی داشته، با بررسی پژوهش‌ها و نظریات گوناگون، کامل‌ترین و جامع‌ترین مؤلفه‌ها و شاخص‌ها را به دست آورد. بنابراین، برای پاسخ‌گویی به سؤال پژوهش، ده مؤلفه مؤثر در طراحی مسیرهای گردشگری میراثی جلفا از میان مباحث نظری استخراج شد و پس از آن، از طریق گفت‌وگو با کارشناسان و صاحب‌نظران، برای هرکدام از این مؤلفه‌ها، شاخص‌هایی ذکر شد که مجموعاً شامل ۳۷ شاخص می‌شود. از آن‌جا که این مؤلفه‌ها و شاخص‌ها دارای وابستگی متقابل و درونی هستند، از فرایند تحلیل شبکه‌ای (ANP) استفاده شد؛ زیرا اگر برخی از مؤلفه‌ها و شاخص‌ها دارای وابستگی و ارتباط درونی هم نباشند، خروجی نهایی دچار

همان‌طور که از جدول ۲ و نمودار ۴ قابل مشاهده است، در میان شاخص‌های هر مؤلفه، برخی مؤثرترین نقش را ایفا می‌کنند که عبارت هستند از شاخص «ظرفیت مناسب مسیر برای عابر پیاده» با ضریب اهمیت ۰/۶۵۷ در مؤلفه «مقیاس انسانی»، شاخص «چشمان ناظر و نظارت اجتماعی» با ضریب اهمیت ۰/۳۱۹ و «عدم تداخل سواره و پیاده» با ضریب اهمیت ۰/۲۷۰ در مؤلفه «ایمنی و امنیت»، شاخص «وجود تابلوهای راهنما» با ضریب اهمیت ۰/۴۴۳ در مؤلفه «خوانایی و مسیریابی»، شاخص «دسترسی فیزیکی» با ضریب اهمیت ۰/۲۲۴ در مؤلفه «نفوذپذیری و دسترسی»، شاخص «امکانات و تسهیلات برای گردشگران» با ضریب اهمیت ۰/۵۴۰ در مؤلفه «توجه به ابعاد زیستی»، شاخص «تنوع در کاربری‌های متناسب با گردشگری» با ضریب اهمیت ۰/۴۸۳ در مؤلفه «تنوع و گوناگونی»، شاخص «قابلیت حضور سواره در شرایط اضطراری» با ضریب اهمیت ۰/۳۹۵ در مؤلفه «انعطاف‌پذیری»، شاخص «جذابیت دید و منظر شهری» با ضریب اهمیت ۰/۶۱۷ در مؤلفه «جذابیت بصری مسیر»، شاخص «عوامل کالبدی» با ضریب اهمیت ۰/۳۴۳ در مؤلفه «حس تعلق به مکان» و در مؤلفه «توجه و تأکید بر جاذبه‌های میراثی»، شاخص «مرمت ابنیه تاریخی نیازمند مرمت» با ضریب اهمیت ۰/۴۶۰. با توجه به تصویر ۱، از میان چهار مسیر مشخص شده در محور گردشگری جلفا مسیر شماره یک (کوچه نمازخانه مریم - میدان جلفا - کوچه جلفا - کوچه کلیسا وانک - کوچه کلیسا)، به منزله مسیر برتر، بیشترین امتیاز را کسب کرده است. به این معنا که زمانی که مسیرها با یکدیگر نسبت به شاخص‌ها مقایسه شده‌اند مسیر شماره یک در تعداد بیشتری از شاخص‌ها کیفیت بهتری در مقایسه با سایر قسمت‌های محور جلفا داشته و امتیاز بیشتری گرفته است. برای مثال، براساس جدول ۳، مسیر شماره یک در شاخص B۱ (عدم تداخل سواره و پیاده)، به دلیل پیاده‌راه بودن قسمت اعظم مسیر، امتیاز بیشتری گرفته و ضریب اهمیت بزرگ‌تری از همین شاخص در سه مسیر دیگر دارد و یا شاخص B۴ (نظارت اجتماعی)، به دلیل کاربری‌های تجاری شبانه متعدد موجود در مسیر شماره یک، امتیاز بیشتری گرفته است. بنا بر آنچه گفته شد، مسیر شماره یک پتانسیل بیشتری برای ارتقای کیفیت طراحی از سایر مسیرها دارد. پس از آن، مسیر شماره چهار، مسیر شماره سه و مسیر شماره دو در اولویت‌های بعدی قرار دارند.

منابع

- مشکل نخواهد شد. نهایتاً، مؤلفه‌ها و شاخص‌های به‌دست‌آمده با یکدیگر مقایسه و ضریب اهمیت آن‌ها محاسبه شد و پس از آن مسیرهای موجود بر روی محور گردشگری جلفا نسبت به شاخص‌ها با یکدیگر مقایسه و اولویت‌بندی شدند. نتایج به‌دست‌آمده بیانگر آن است که، از میان مؤلفه‌های ده‌گانه، مؤلفه «توجه و تأکید بر جاذبه‌های میراثی» با بیشترین ضریب اهمیت (۰/۲۸۲) دارای بیشترین نقش و اثر در طراحی این مسیرها است که البته، با توجه به عنوان مسیرهای گردشگری میراثی، گرفتن چنین نتیجه‌ای بدیهی است و بیانگر این است که، اگر کیفیت شاخص‌های این مؤلفه (مرمت این ابنیه، متمایز کردن از طریق طراحی محیطی و حفظ و نگهداری ابنیه تاریخی) افزایش یابد، بیشترین تأثیر را در ارتقای کیفیت این مسیرها و در نتیجه جذب گردشگر خواهد داشت. مؤلفه «ایمنی و امنیت» (با ضریب اهمیت ۰/۱۹۲) در رتبه دوم است. در واقع، در صورت نبود ایمنی و امنیت تعداد کمی از گردشگران تمایل به حضور در این مسیرها خواهند داشت و، اگر بار اول هم از مسیری که ایمنی و امنیت نامناسبی دارد استفاده کنند، بازدید دوباره‌ای نخواهند داشت. مؤلفه «توجه به ابعاد زیستی» با ضریب اهمیت ۰/۱۵۴ و «نفوذپذیری و دسترسی» با ضریب اهمیت ۰/۱۵۰ در درجه اهمیت بعدی قرار می‌گیرند، به طوری که هرچه در طول مسیر امکانات آسایشی بیشتری فراهم باشد، گردشگران بیشتری جذب خواهند شد و همچنین، اگر دسترسی به این مسیرها آسان‌تر باشد، تمایل بیشتری برای استفاده از آن‌ها ایجاد می‌شود. سایر مؤلفه‌ها نیز شامل خوانایی و مسیریابی، رعایت مقیاس انسانی، جذابیت بصری مسیر، تنوع و گوناگونی، انعطاف‌پذیری و حس تعلق به مکان نیز به ترتیب اهمیتشان بایستی در طراحی این مسیرها مدنظر قرار گیرند، به طوری که هرچقدر کیفیت این مؤلفه‌ها بیشتر شود، صنعت گردشگری نیز رونق بیشتری در این محدوده خواهد داشت. در میان مسیرهای واقع در محور گردشگری جلفا، مسیر شماره یک، که از کوچه نمازخانه مریم در خیابان توحید شروع شده و به کوچه کلیسا در خیابان حکیم نظامی ختم می‌شود، دارای ظرفیت و امکانات بیشتری است و می‌تواند در برنامه‌ریزی‌های بعدی در اولویت اول طراحی قرار گیرد؛ زیرا کیفیت شاخص‌ها در این مسیر سطح بالاتری از سایر قسمت‌های محور گردشگری جلفا دارد و پتانسیل بیشتری برای ارتقای کیفیت در طراحی دارد.
- احمدی‌فرد، نرگس (۱۳۹۶). گردشگری فرهنگی و بازآفرینی بافت تاریخی. تهران: آراد کتاب.
- اساسنامه سازمان میراث فرهنگی کشور مصوب (۱۳۶۷).
- اسمیت، ملانی، مک‌لنود، نیکولا و هارت روبرتسون، مارگارت (۱۳۹۱). مفاهیم کلیدی در مطالعات گردشگری، ترجمه جعفر باپیری. تهران: مهکامه.
- ایمنی قشلاق، سیاوش و طباطبایی قمی، زهرا (۱۴۰۰). تحلیل آثار اجتماعی- فرهنگی گردشگری در مقصدهای مذهبی و تاریخی (مورد مطالعه: شهرهای قم و اصفهان). گردشگری و توسعه، ۱۰(۲)، ۱۳۷-۱۴۸.
- بنتلی، ای‌ین، الکک، آلن، مورین، پال، گلین، سومک و اسمیت، گراهام (۱۳۹۴). محیط‌های پاسخده؛ کتاب راهنمای طراحان، ترجمه مصطفی بهزادفر. تهران: انتشارات دانشگاه علم و صنعت ایران.
- بهمنی، پریسا و نامیان، فرشید (۱۳۹۹). طراحی مدل اقتصاد گردشگری شهری با رویکرد ساختاری - تفسیری. مطالعات ساختار و کارکرد شهری، ۴(۲۵)، ۱۵۷-۱۷۷.
- پاکزاد، جهان‌شاه (۱۳۹۳). راهنمای طراحی فضاهای شهری. تهران: وزارت مسکن و شهرسازی، معاونت شهرسازی و معماری.
- پروین، محمد، رضویان، محمدتقی و توکلی‌نیا، جمیله (۱۳۹۸). ارزیابی تأثیر گردشگری در توسعه اقتصادی شهر تهران: پژوهش‌های دانش‌زمین، ۱۰(۳۹)، ۲۱۴-۲۳۰.
- پیچ، استیون (۱۳۹۶). مقدمه‌ای بر مدیریت گردشگری، ترجمه علی پارساییان. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- حیسی، سیدمحسن (۱۳۸۰). مسیر پیاده‌گردشگری. هنرهای زیبا، ۹(۱۰۲۲)، ۴۳-۵۱.
- حیدری، رحیم، صفرپور، میثم و آذری، مهدی (۱۳۹۲). بررسی و تحلیل الگوی رفتاری گردشگران در دسترسی به جاذبه‌های شهری با استفاده از GIS (مطالعه موردی: شهر شیراز). پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، ۴(۱۲)، ۱-۲۲.
- چیرا، دیپک (۱۳۹۸). بازاربازی پایدار گردشگری فرهنگی و میراث، ترجمه محمدحسن زال و روزبه میرزایی. تهران: انتشارات مهکامه.

انجمن علمی گردشگری ایران

لنگ، جان (۱۳۹۸). آفرینش نظریه معماری؛ نقش علوم رفتاری در طراحی محیط، ترجمه علیرضا عینی‌فر. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

محمدی، محمود و چنگلویایی، یونس (۱۳۹۲). ارزیابی مؤلفه‌های کیفیت فضای شهری بر میزان مطلوبیت مسیرهای پیاده‌گردشگری (مورد پژوهی: اولویت‌بندی مسیرهای گردشگری پیاده در شهر اصفهان). انجمن علمی معماری و شهرسازی ایران، ۵، ۱۵-۳۲.

مرکز آمار ایران، گزارش نتایج آماری از گردشگران ملی بهار ۱۳۹۸.

معمارزاده، مریم، مسعود، محمد و آهنگریان، آزاده (۱۳۹۵). ارتقای کیفیت مسیر پیاده‌گردشگری با تأکید بر نیاز گردشگران فرهنگی. سومین کنفرانس بین‌المللی دستاوردهای نوین پژوهشی در مهندسی عمران، معماری و مدیریت شهری. تهران: کنفدراسیون بین‌المللی مخترعان جهان - (IFIA) دانشگاه جامع علمی کاربردی.

معینی، سیدمهدی (۱۳۹۴). شهرهای پیاده‌مدار. تهران: آذرخش.

ملکی، سعید، علیزاده، هادی و کاملی‌فر، محمدجواد (۱۳۹۹). تحلیلی بر الگوهای پایداری گردشگری شهری در شهر اهواز. مطالعات مدیریت گردشگری، ۱۵(۴۹)، ۲۰۱-۱۸۱.

موحد، علی (۱۳۹۵). مقدمه‌ای بر گردشگری شهری. تهران: پرهام نقش.

مؤمنی، معصومه و هاشمی، سیدسعید (۱۳۹۸). احیای بناهای قدیمی و تاریخی با رویکرد گردشگری و کارآفرینی با ایجاد یک مسیر فرهنگی تاریخی (مطالعه موردی: خیابان شریتی همدان). جغرافیا و روابط انسانی، ۲(۷)، ۷۹-۶۰.

نورآقایی، آرش، مکیان، ساراسادات و عنبر، رحیم (۱۳۹۴). شناسایی مسیرهای گردشگری با رویکرد میراث جهانی ثبت‌شده ایران توسط سازمان یونسکو. تهران: مهکامه.

نوربخش، یونس و فرهادی، احسان (۱۳۹۸). واکاوی فهم گردشگری و زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی شکل‌گیری آن. جامعه‌پژوهی فرهنگی، ۱۰(۲)، ۱۴۱-۱۶۷.

خالقی، شکوفه و منتظرالحجه، مهدی (۱۳۹۵). طراحی مسیر پیاده‌گردشگری در راستای بازنده‌سازی بافت‌های فرسوده (نمونه موردی: حدفاصل امامزاده دو خاتون تا سقاخانه ارباب میرزای شهرکرد). سومین کنگره بین‌المللی معماری، گردشگری و توریسم، امارات: دبئی.

زال، محمدحسن، رمضان‌زاده لسبویی، مهدی و اسماعیلی، امین (۱۳۹۷). بافت سنتی شهری و نقش آن در توسعه گردشگری میراث فرهنگی (مطالعه موردی: بافت قدیم شهر ساری). مدیریت شهری، ۱۷(۵۳)، ۷-۲۶.

زال، محمدحسن و اسماعیلی، امین (۱۳۹۹). میراث فرهنگی و مؤلفه‌های اثرگذار بر بازگشت مجدد گردشگران به مقصد (مطالعه موردی: بافت تاریخی ساری). برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، ۹(۳۳)، ۱۲۹-۱۴۷.

زبردست، اسفندیار (۱۳۸۹). کاربرد فرایند تحلیل شبکه‌ای (ANP) در برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای. هنرهای زیبا، ۲(۴۱)، ۷۹-۹۰.

سرور، رحیم، اکبری، مجید، موسوی، سیدچمران و بوستان احمدی، وحید (۱۳۹۷). اولویت‌بندی مؤلفه‌های توسعه پایدار در راستای احیای بافت‌های فرسوده (مطالعه موردی: محله جلفای اصفهان). سرزمین، ۱۵(۵۷)، ۸۹-۱۰۴.

قریب، فریدون (۱۳۸۳). امکان‌سنجی ایجاد مسیرهای پیاده و دوچرخه در محدوده تهران قدیم. هنرهای زیبا، ۱۹(۱۹)، ۲۸-۱۷.

کارمونا، متشو، تیسدل، استیون و تتراک، تیم هیت (۱۳۹۴). مکان‌های عمومی، فضاهای شهری؛ ابعاد گوناگون طراحی شهری، ترجمه فریبا قرائی، مهشید شکوهی، زهرا اهری و اسماعیل صالحی. تهران: انتشارات دانشگاه هنر.

کاشانی‌جو، خشایار (۱۳۸۹). پیاده‌راه‌ها از مبانی طراحی تا ویژگی‌های کارکردی. تهران: نشر آذرخش.

گلکار، کوروش (۱۳۷۹). مؤلفه‌های سازنده کیفیت طراحی شهری. صفا، ۱۱(۳۲)، ۳۸-۶۵.

لاجوردی، سیدجلیل، رضاییان، علی، فرتوک‌زاده، حمیدرضا و طلایی‌شکری، شهاب (۱۳۹۹). تحلیل سیستمی توسعه گردشگری ایران مبتنی بر بازارهای همسایه و ارائه مدل. گردشگری و توسعه، ۹(۴)، ۱-۱۹.

- Lourens, M. (2007). *The Underpinnings for Successful Route Tourism Development in South Africa*. Dissertation for the degree of Master of Tourism. The university of the Witwatersrand, School of Geography.
- Rafieian, M. (2020). The Qualitative Analysis of Yazd Tourist Routes with Emphasizing on Arrival Arrangements or Hierarchy. *Tourism of Culture*, 1(1), 17-22.
- Rogerson, C. (2006). *Led Policy Brief 3: Led and Route Tourism*. University of Witwatersrand.
- Rosenfeld, R. A. (2008). *Cultural and Heritage Tourism*, Municipal Economic Development Tool Kit.
- Terzic, A., Bjeljic, Z., Jovicic, A., & Penjisevic, I. (2014). Cultural Route and Eco-museum Concepts as a Synergy of Nature, Heritage and community Oriented Sustainable Development Ecomuseum, Ibar Valley in Serbia. *European Journal of Sustainable Development*, 3(2), 1-16.
- Zuniga, B., & Fedrico, G. (2019). Tourism space and cultural tourism through the Don Vasco route in Michoacán, Mexico. *Revista Geografica De America Central*, 63(2), 60-85.
- وبسایت سازمان جهانی گردشگری، دسترسی ۱۴۰۰/۰۸/۰۸ (whc.unesco.org/en/conventiontext)
- Duarte-Duarte, J. B., Talero-Sarmiento, L. H., & Rodrigue-Padilla, D. C. (2021). Methodological proposal for the identification of tourist routes in a particular region through clustering techniques. *Heliyon*, 7(4), e06655.
- Goodarzi, G., Behzadfar, M., & Ziari, Y. (2021). Redefining tourism routes in the historical context of Tehran Bazaar. *Research and Urban Planning*.
- Hamzah, A., & Nizam Ismail, H. (2008). *A Design of Nature-Culture Based Corridor*. A Pilot Project at Kelantan Darul Naim. Faculty Alam Bina. University TEKNOLOGI MALAYSIA.
- Hmidani, M. Z., & Sguenfel, M. (2018). Tourist Routes at Tafilalet Oasis and the Prospects of Territorial Development. *International Journal of Scientific Management and Tourism*, 4(3), 139-147.
- Inkson, C., & Minnaert, L. (2018). *Tourism Management: An Introduction*. Second Edition. New York: SAGE Publications.